

VÝVOJ BOTANICKÉHO POZNÁNÍ SLAVKOVSKÉHO LESA A HISTORIE BOTANICKÉHO BÁDÁNÍ V UPLYNULÝCH 40 LETECH

Přemysl Tájek, AOPK ČR, Správa CHKO Slavkovský les a krajské středisko Karlovy vary

VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI

Ač se to může z dnešního pohledu zdát neuvěřitelné, v prvních dvaceti letech existence CHKO Slavkovský les nebyl na Správě CHKO Slavkovský les zaměstnán žádný botanik. Nezbytná botanická činnost (posudky, průzkumy apod.) byla až do začátku 90. let zajišťována pracovníky Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Plzni, pod něž tehdy spadala i Správa CHKO. Především šlo o RNDr. Jaromíra Sofrona, Mgr. Jaroslava Nesvadbovou a Mgr. Miloše Hostičku. Tito botanici jsou také autory prvních botanických inventarizačních průzkumů z rezervací Slavkovského lesa, provedených převážně v první polovině 80. let. Některé významné botanické studie zpracovávali také pracovníci pražského střediska, především RNDr. Danuše Turoňová a RNDr. Alexandra Klaudivová.

Prvním botanikem zaměstnaným na Správě CHKO byl Mgr. Petr Nevečeřal (*1969). Nastoupil 1. 11. 1993 jako čerstvý absolvent Katedry botaniky Přírodovědecké fakulty UK. Jeho specializací byly vedle cévnatých rostlin i mechorosty, což nebývá u botaniků častým jevem, a díky tomu získal svou přezdívku „Mech“. Ačkoliv byl zaměstnancem Správy pouze půl roku, zůstal po něm obrovský kus práce, např. inventarizační průzkumy tehdy čerstvě vyhlášených nebo připravovaných

▲ Petr Nevečeřal.

rezervací (Upolínová louka, Mokřady pod Vlčkem, Lazurový vrch, Údolí Teplé, Podhorní

- ▲ Miroslav Trégl u Jezevčího pramene, rok 1988.
- ▶ Korállice trojklanná byla ve Slavkovském lese poprvé nalezena v roce 1992 Petrem Nevečeřalem na Mokřadech pod Vlčkem. Roste zde dodnes. Foto Přemysl Tájek.

vrch, Dominova skalka) a mapovací karty chráněných druhů rostlin. Objevil řadu nových lokalit vzácných druhů, např. první lokalitu korállice trojklanné ve Slavkovském lese. Při své práci zúročil dlouhou řadu předchozích roků v dobrovolném aktivu Správy, ve kterém byl už od svých 11 let. V roce 1996, ve svých 26 letech, odešel Petr Nevečeřal jako mladý nadějný vědec do Botanického ústavu Akademie věd ČR v Průhonicích. Ve stejném roce však tragicky zahynul při zimním horolezeckém výstupu v Tatrách.

Další výraznou osobností věnující se botanice ve Slavkovském lese je Ing. Miroslav Trégl (*1964). Ač technického vzdělání, srdcem přírodovědec a ochranář, objevitel např. lokality vstavače mužského pod Pluhovým borem či zvonku hadincovitého v údolích Teplé a Jilmového potoka. A také dlouhodobý dobrovolný strážce, tahoun botanické sekce při Správě CHKO, která byla velmi aktivní v 90. letech.

A v neposlední řadě neúnavný popularizátor zdejší přírody a její ochrany, autor desítek botanicky laděných článků v Arnice, Mariánsko-lázeňských listech či Tachovském deníku. Svě znalosti přírody a krajiny, ale i své spisovatelské nadání, zúročil v roce 2005 ve speciálním vydání Arniky „Pozdravy z ostrova aneb povídání o Slavkovském lese” a v letech 2011 a 2012 ve dvou knihách s názvem Blízké krajiny západních Čech.

Druhým botanikem zaměstnaným na Správě CHKO Slavkovský les se v roce 1999 stal Mgr. Vladimír Melichar (*1974), absolvent geobotaniky na Přírodovědecké fakultě UK. Na Správě CHKO pracoval do r. 2004, poté se stal vedoucím krajského střediska Agentury ochrany přírody a krajiny v Karlových Varech, kde pak pracoval ještě rok po jejím sloučení se Správou CHKO Slavkovský les. Těžištěm jeho práce na Správě byla administrace aktivních opatření pro přírodu, která se v té době začala

- ▲ *Rožec kuřčkolistý na lesním prameništi. Foto Přemysl Tájek.*
- ▶ *Vstavač mužský na Loukách pod Pluhovým borem v roce 1989. Vstavače zde rostou na netypickém vlhkém stanovišti spolu s upolíný. Foto Miroslav Tréglér.*

významně rozvíjet (kosení, pastva apod.). Velký kus práce odvedl jako krajský koordinátor mapování biotopů – Natura 2000. Během tohoto projektu se podařilo vůbec poprvé podrobně botanicky zmapovat území celé ČR, navíc během relativně velmi krátkého období několika málo let. Armádou botaniků a lesníků bylo tehdy nalezeno velké množství do té doby neznámých cenných přírodních stanovišť a lokalit vzácných druhů. Ještě dnes, 10 let po dokončení, je „naturové“ mapování základem při rozhodování v ochranné přírodě. Vůbec poprvé také bylo možné objektivně posoudit kvalitu a zachovalost přírody v jednotlivých částech našeho státu. Slavkovský les z tohoto srovnání vyšel velmi dobře. Mapování také potvrdilo výjimečně vysoký podíl přírodních stanovišť v Doubovských horách a západních Krušných horách (v kontextu celé ČR), což vyústilo v návrh těchto území na chráněné krajinné oblasti.

Správa CHKO Slavkovský les, sloučená od roku 2006 s krajským střediskem AOPK ČR, má dnes 4 botaniky: Mgr. Jana Rolková a Mgr. Přemysl Tájek (Mariánské Lázně) a Ing. Petr Krása a Bc. Radek Fišer (Karlovy Vary). S ohledem na povahu hlavních pracovních úkolů se však ani jeden z nich nemůže botanice věnovat naplno – administrují krajinnotvorné programy, stavební a zemědělskou agendu, věnují se propagaci atd. Nejvýznamnější botanickou činností je v současnosti aktualizace „naturového“ mapování (podklady by na území ČR měly být průběžně aktualizovány ve dvanáctiletých cyklech), monitoring významných druhů, sledování vývoje vybraných typů vegetace a populací vybraných chráněných druhů rostlin, příprava plánů péče o rezervace a evropsky významné lokality.

- ▲ Dnes již zaniklou botanickou zajímavostí byly tučnice obecné rostoucí na dutém kmeni Zaječího pramene u Kynžvartu. Rok 1990. Foto Miroslav Tréglér.
- ▶ Vrba borůvkovitá nalezená v roce 1986 Jaroslavou Nesvadbovou a Jaromírem Sofronem na Upolínové louce pod Křížky. Do té doby byla tato drobná vrba považována v Čechách za vyhynulou. Foto Přemysl Tájek.

POSUN V BOTANICKÉM POZNÁNÍ SLAVKOVSKÉHO LESA V UPLYNULÝCH 40 LETECH

Přestože ve Slavkovském lese najdeme řadu botanicky velice atraktivních lokalit, dá se říci, že od doby Karla Domina, který v roce 1924 sepsal ve své době velmi významnou shrnující práci věnovanou květeně Slavkovského lesa (Císařský les, studie geobotanická), nestál Slavkovský les nikdy zcela v popředí zájmu českých botaniků. Na jednu stranu je to škoda – chybějí nám starší údaje o výskytu či početnostech významných druhů a jen obtížně můžeme hodnotit vývoj zdejší krajiny a rostlinných společenstev. Na stranu druhou máme dodnes co objevovat. Ještě donedávna jsem prohlašoval: „Každý den strávený venku ve Slavkovském lese znamená alespoň jeden zajímavý botanický objev“. Po deseti letech působení na Správě jsem musel rčení poupravit na „Každý druhý

den...“, každopádně Slavkovský les je stále krajinou málo probádanou a zajisté ještě skýtá ne jeden zajímavý objev.

Shrnout vývoj botanického poznání Slavkovského lesa od dob vyhlášení CHKO není lehké. Posun je obrovský a asi nejlépe jej lze přiblížit na dvou následujících příkladech:

1. Znalosti o rozšíření vzácných a chráněných druhů rostlin.

Ještě na začátku 21. století byly informace o výskytu rostlin archivovány téměř výhradně v papírové podobě. Ve Slavkovském lese to byly především tzv. mapovací karty – papíry velikosti A4 s vymezeným místem pro nakreslení orientační mapy a předtištěnými kolonkami pro vyplnění početnosti rostlin, stavu lokality apod. Karty jsou dodnes

uloženy v archivu Správy, všechny významné nálezy však již byly přepsány do tzv. Nálezové databáze AOPK ČR. Tato internetová aplikace umožňuje pracovníkům ochrany přírody během pár sekund vyhledat potřebné informace na základě libovolně zvoleného filtru (druh, roky, autor) a prostorového dotazu. Zároveň umožňuje zapisovat údaje nové a snadno a přesně je lokalizovat. Jen pro představu – v současnosti je v této databázi z území CHKO Slavkovský les 176 000 záznamů o výskytu cévnatých rostlin, z toho 6 000 údajů o výskytu rostlin zákonem chráněných. S používáním nových technologií, především geografických informačních systémů, je dnes práce botaniků oproti ještě poměrně nedávným dobám mnohem rychlejší a efektivnější, snadno lze pracovat s velkými objemy informací. Dokonce je možné se k potřebným podkladům dostat přímo v terénu přes kapesní počítače či „chytré“ telefony.

2. Rožec kuřičkolistý

(*Cerastium alsinifolium*)

Rožec kuřičkolistý, druh popsáný pro vědu v roce 1828, neroste nikde jinde než v oblasti Mnichovských hadců. Je jedním z mála českých endemitů, patří mezi zákonem chráněné rostliny v kategorii kriticky ohrožený a je vlnkovým druhem ochrany přírody ve Slavkovském lese. Vzhledem ke značné variabilitě ve vzhledu rostlin z různých populací šlo vždy o druh obestřený řadou nejasností. Poznatky o rozšíření, proměnlivosti a stanovištních nárocích rožce kuřičkolistého byly tedy ještě na začátku našeho století dosti neucelené a přinášely spíše jen řadu dalších otázek, které nakonec vyústily v nejistotu, zda je rožec kuřičkolistý vůbec „dobrým“ druhem, zda nejde např. jen o poddruh či formu běžného rožce rolního.

Vyřešit tento problém se rozhodl výzkumný tým z katedry botaniky Přírodovědecké fakulty UK, který díky průtokové cytometrii

potvrdil, že rožec kuřičkolistý se od rožce rolního opravdu významně liší (zjednodušeně: průtokovou cytometrií se měří množství DNA v buňkách). Rovněž potvrdil podezření na existenci křížence, který roste především na nelesních hadcových skalkách. Rostliny rožce kuřičkolistého, jejichž správné druhové určení bylo potvrzeno průtokovou cytometrií, byly pečlivě proměřeny a byly vyhodnoceny znaky nejlépe odlišující rožec kuřičkolistý od rožce rolního i od křížence. Botanici ze Správy CHKO současně podrobně zmapovali rozšíření rožců v hadcové oblasti Slavkovského lesa, založili trvalé monitorovací plochy a zjistili rozdíly v ekologických nárocích obou druhů i jejich křížence.

Ještě před 15 lety nebylo příliš jasné, kde vlastně rožec kuřičkolistý roste, kde ho je nejvíce, a které lokality má tedy největší smysl chránit. Dnes jsme se díky spolupráci mezi vědeckými institucemi a Správou CHKO posunuli k detailním vědomostem o rozšíření, stanovištních preferencích druhu i početností na lokalitách. Víme, že klíčovými lokalitami nejsou nelesní hadcové skalky, ale vlhké lesní světliny na úpatí hlavního hřebene Mnichovských hadců, na kterých je nutné zachovat stávající míru zamokření i oslunění. Zároveň je nutné zachovat izolovanost těchto „lesních louček“ a zamezit tak možnosti křížení s rožcem rolním. Zásady lesnického hospodaření umožňující další přežívání druhu jsou začleňovány do plánovacích dokumentů – plánů péče, lesních hospodářských plánů či souboru doporučených opatření. Přidanou hodnotou výzkumu rožce je možnost rekonstruovat charakter vegetace na hadcích v minulých tisíciletích – to je ale téma na jiné povídání.

Podobných botanických výzev a záhad skrývá zatím stále ještě romanticky málo probádaný Slavkovský les hned několik. Těším se na jejich rozplétání. ■